

Auditdienst Rijk
Ministerie van Financiën

Evaluatie stranding potvissen Texel 2016

Colofon

Titel	Evaluatie stranding potvissen Texel 2016
Uitgebracht aan	DG Agro & Natuur en DG Energie, Telecom en Mededinging
Datum	24 juni 2016
Kenmerk	ADR/ADR/2016/442

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Aanleiding	5
1.2	Verspreidingskring	5
1.3	Opbouw rapportage	5
2	Resultaten van de evaluatie	6
2.1	Vraagstelling	6
2.2	Context	6
2.3	Betrokkenen positief over protocol	6
2.4	Departementale crisiscoördinatie biedt meerwaarde	7
2.5	Samenwerking verliep hectisch, improviserend en constructief	7
2.6	Communicatie vraagt om nadere uitwerking en afspraken	8
3	Vraagstelling	9
3.1	Onderzoeksvragen	9
3.2	Onderzoek	9
3.3	Scope	9
4	Aanpak, situatie en context	11
4.1	Inleiding	11
4.2	Context	11
4.3	Feitenrelaas (beknopt)	11
4.4	Uitgebreide tijdlijn	12
5	Protocol stranding levende walvisachtigen	13
5.1	Inleiding	13
5.2	Betrokkenen positief over protocol	13
5.2.1	Geldende versie protocol	13
5.2.2	24/7 telefoonnummer Ministerie van EZ	13
5.2.3	KNRM	13
5.2.4	Aanreistijd	14
5.2.5	Veiligheidsmaatregelen t.b.v. zoönose	14
5.2.6	Eigendom walvis skelet	14
5.2.7	Waardevolle spullen zoals ambergris	15
5.2.8	Vernietiging potvstanden	15
5.3	Samenvattend	16
6	Departementale crisiscoördinatie	17
6.1	Inleiding	17
6.2	Departementale crisiscoördinatie biedt meerwaarde	17
6.3	Opschaling	17
6.4	Samenwerking	17
6.5	Melden en alarmeren	18
6.6	Informatiecoördinator	18
6.7	Samenvattend	18
7	Samenwerking	20
7.1	Inleiding	20
7.2	Samenwerking verliep hectisch, improviserend en constructief	20
7.2.1	Rolinvulling	20

7.2.2	Onderzoek aan dode walvissen	20
7.2.3	Deskundigenteam	21
7.2.4	EZ-strandingscoördinator	22
7.2.5	Euthanaseren	23
7.3	Samenvattend	24
8	Communicatie	25
8.1	Inleiding	25
8.2	Communicatie vraagt om nadere uitwerking en afspraken	25
8.3	Leerpunten Publiekscommunicatie	25
8.3.1	Noodverordening	25
8.3.2	Communicatiestrategie	25
8.4	Leerpunten mediacommunicatie	26
8.4.1	Media zijn ter plaatse	26
8.5	Samenvattend	26
	Bijlage 1 Lijst geïnterviewden	28
	Bijlage 2 Opschalingsniveaus	29
	Bijlage 3 Tijdlijn	30
9	Ondertekening	35

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Naar aanleiding van de stranding van een levende bultrug (Johannes/Johanna) in december 2012 op Texel is door het Ministerie van EZ een protocol ontwikkeld voor het managen van een walvisstranding. Het 'protocol stranding levende grote walvisachtigen' is op 4 juli 2013 aan de Tweede Kamer aangeboden en betreft een 'levend document' dat geen definitieve fase kent. Eind juli 2013 spoelde er een potvis aan op Terschelling. Er is toen voor de eerste keer gehandeld naar dit protocol. Deze stranding is in 2013 geëvalueerd door de Auditdienst Rijk (ADR).

In het protocol staat dat iedere stranding van een walvisachtige, waarin het protocol als leidraad is gebruikt, wordt geëvalueerd in samenspraak met Rijkswaterstaat en met specifieke aandacht voor de communicatie met pers en publiek.

Op 12 januari 2016 strandden vijf potvissen op de kust van Texel. Twee dagen later spoelde er nog op Texel nog een dode potvis, maar nu aan de andere kant van het eiland bij de NIOZ-haven. Tijdens deze strandingen is er met het protocol gewerkt. Ook is gebruik gemaakt van de departementale crisisorganisatie (DCC) van het Ministerie van EZ.

Aan de ADR is gevraagd om de werking van het protocol, de samenwerking tussen de belanghebbenden, het functioneren van de departementale crisiscoördinatie en de communicatie naar pers en publiek te evalueren voor de potvisstrandingen van begin januari 2016. Met als doel te leren, om waar mogelijk in de toekomst het managen van walvisstrandingen (waar nodig) te verbeteren, alsmede om eventuele sterke punten vast te houden.

DG Agro en Natuur (beleidsverantwoordelijk) en DG Energie, Telecom en Mededinging (portefeuillehouder crisisbeheersing) hebben de ADR gevraagd deze evaluatie uit te voeren.

Voorliggende rapportage is het resultaat van deze evaluatie.

1.2 Verspreidingskring

Deze rapportage wordt aangeboden aan de DG Agro & Natuur (A&N) en DG Energie, Telecom en Mededinging (ETM). De opdrachtgevers bepalen de verspreiding.

1.3 Opbouw rapportage

Dit rapport start in hoofdstuk 2 met de onderzoeksresultaten. In hoofdstuk drie en verder volgt een nadere onderbouwing en uitwerking van deze resultaten.

2 Resultaten van de evaluatie

2.1 Vraagstelling

“Wat kan op basis van de wijze waarop het Ministerie van Economische Zaken (EZ) heeft gehandeld, geleerd worden van de strandingen van de zes potvissen begin januari 2016 op de kust van Texel – wat was positief en wat kan beter? - over de werking van het protocol, de samenwerking tussen belanghebbenden, het functioneren van de departementale crisiscoördinatie en de communicatie naar publiek en pers.”

2.2 Context

Op 12 januari 2016 strandden vijf potvissen op de kust van Texel. Het was die dag koud weer met een stormachtige wind. Een dergelijke massastranding is uniek voor Nederland. Tijdens deze strandingen is voor de tweede keer met het *protocol stranding levende grote walvisachtigen*¹ gewerkt. De direct betrokkenen bij de hulpverlening hadden de problematische stranding van de bultrug Johanna van 2012 op Texel nog vers op het netvlies staan en waren vastbesloten om deze strandingen tot een goed eind te brengen.

2.3 Betrokkenen positief over protocol

Betrokken actoren bij de potvisstrandingen van januari 2016 zijn bekend met het protocol en met de inhoud. Zij geven aan het protocol te hebben gebruikt bij de strandingen van januari 2016. De geïnterviewde actoren zijn positief over het gebruiken van het protocol. Het protocol leidt tot een beter gecoördineerde aanpak van walvisstrandingen dan in de periode toen er nog geen protocol was. Maar, het gebruik van de protocol tijdens de strandingen in januari brengt ook verbeterpunten aan het licht. Het gaat dan om de volgende punten:

- ✓ Het moet duidelijk zijn wat de geldende versie van het protocol is.
- ✓ Er is grote behoefte aan een 24/7 piketnummer waarop de strandingscoördinator van EZ is te bereiken.
- ✓ De KNRM (Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij) wil een plek in het protocol. De KRNRM ontbreekt nu in het protocol maar levert wel een bijdrage bij een walvisstranding.
- ✓ De aanreistijd van een uur is niet gehaald en lijkt niet realistisch.
- ✓ Er moet duidelijkheid komen over het risico op een zoönose en de hierbij behorende veiligheidsmaatregelen.
- ✓ Het protocol vermeldt alleen Naturalis als partij voor versnijden en tentoonstellen van een walvis skelet. Ook andere instituten – naast Naturalis – lijken bevoegd om binnen de context van de SBKR (Samenwerkingsregeling Bestrijding Kustverontreiniging) een skelet te versnijden en tentoon te stellen.
- ✓ Er is behoefte aan afspraken vooraf over het verdelen van eventuele waardevolle zaken zoals ambergris². Meerdere partijen beargumenteren al bij aanvang hierop recht te hebben. Alleen, het is juridisch niet duidelijk wie eigenaar is. Juridische procesafspraken kunnen helpen om dit te regelen.

¹ protocol stranding levende grote walvisachtigen, 27 juni 2013, versie 1.1.

² Ambergris is een product uit het darmstelsel van potvissen. Ambergris wordt als geurstof gebruikt in de parfuumindustrie. De waarde van een kilo ambergris wordt afhankelijk van kwaliteit en ander aanbod geschat tussen de 8.000 en 16.000 euro per kilo.

- ✓ Er is een reëel risico op het stropen van potvstanden en –kaken hierdoor is er o.a. behoefte aan een procedure voor bewaking en vernietiging van (delen) van een walvis(skelet) ter voorkoming van illegale handel.

2.4 Departementale crisiscoördinatie biedt meerwaarde

Bij de potvisstrandingen van januari 2016 is voor de eerste keer gebruik gemaakt van de departementale crisiscoördinatie (DCC) binnen het Ministerie van EZ. De wijze van crisiscoördinatie, -besluitvorming en -organisatie staat beschreven in het handboek crisisbesluitvorming Ministerie van Economische Zaken. Uitgangspunt van de departementale crisisorganisatie van het Ministerie van EZ is dat deze kan worden gebruikt als het meerwaarde oplevert (of iets wel of geen crisis is, doet niet ter zake). De evaluatie leert dat alle betrokkenen positief waren over het werken met de crisiscoördinatie tijdens deze stranding en dat dit meerwaarde biedt. De evaluatie laat ook leerpunten zien. Het gaat dan om de volgende punten;

- ✓ Een walvisstranding is in het handboek een crisis van niveau 2/3 - in plaats van niveau 1 - op een schaal van 5.
- ✓ DCC zou kunnen worden ingezet als piketfunctionaris en single point of contact.
- ✓ Een rolinvulling van de informatiecoördinator conform het rollenhuis crisisbeheersing³ heeft een positief effect op de informatiecoördinatie.
- ✓ De departementale crisiscoördinator is contactpersoon naar Defensie. Er is behoefte aan duidelijkheid over welk formulier moet worden gebruikt voor het verzoek om bijstand door de EODD van Defensie.

2.5 Samenwerking verliep hectisch, improviserend en constructief

De samenwerking is door direct betrokkenen beleefd als hectisch, improviseren en constructief. Het ging om zes potvissen die bij slecht weer gered moesten worden en later, na overlijden, moesten worden verwijderd van het strand. Uiteindelijk is de klus geklaard en zijn er geen zaken verwijtbaar fout gegaan. Met het oog op een volgende stranding zijn er de volgende leerpunten:

- ✓ Het is belangrijk dat alle in het protocol genoemde partijen tijdens een stranding hun rol, zoals beschreven in het protocol, op het strand invullen.
- ✓ Er is grote behoefte om voorafgaand aan het onderzoek op potviskadavers afspraken te maken over hoe lang het onderzoek gaat duren, welk materieel beschikbaar wordt gesteld en wie opdraait voor de kosten.
- ✓ Er is bij de beoogde leden van het deskundigenteam behoefte aan duidelijkheid over welke organisaties verwacht worden deel te nemen aan het deskundigenteam, wat verwacht wordt op het gebied van de inhoud van de advisering, hoe het proces van advisering/besluitvorming eruit ziet en welke deskundigheid hiervoor nodig is.
- ✓ De OVD (officier van dienst) van Rijkswaterstaat (RWS) kan de rol van de EZ-strandingscoördinator niet kan overnemen.
- ✓ Het Ministerie van EZ moet eigen strandingscoördinatoren gaan aanwijzen en opleiden.
- ✓ Het is belangrijk dat de EZ-strandingscoördinator zo spoedig mogelijk op de strandingsplek aanwezig is. Zowel Rijkswaterstaat als de KNRM zijn in principe bereid om eigen boten in te zetten om de EZ-strandingscoördinator naar moeilijk per land bereikbare strandingslocaties te varen.
- ✓ Er is behoefte aan een procedure voor het op tijd verlenen van een ontheffing voor euthanasie.

³ Tijdens een crisis zijn er verschillende rollen om de coördinatie en besluitvorming effectief en efficiënt te laten lopen. Deze rollen zijn beschreven in de notitie Herijking rollenhuis crisisbeheersing rijksoverheid, 3 september 2013.

2.6 Communicatie vraagt om nadere uitwerking en afspraken

Er was/is een fundamenteel verschil van inzicht tussen betrokkenen over de pers- en publiekscommunicatie. Dit verschil van inzicht heeft niet geleid tot negatieve gevolgen in de beeldvorming. Dit is positief ondanks de moeizame onderlinge afstemming en taakverdeling en de afwezigheid van EZ-woordvoering ter plekke. De evaluatie van de communicatie tijdens de strandingen van afgelopen januari leert dat:

- ✓ Er behoefte is aan een gedragen taakverdeling over het communiceren van een noodverordening richting het publiek.
- ✓ Er behoefte is aan een door alle partijen gedragen communicatiestrategie. Er was tijdens de strandingen afgelopen januari fundamenteel verschil van inzicht tussen partijen over de communicatiestrategie.
- ✓ Er behoefte is aan mediacommunicatie ter plekke op het strand door het Ministerie van EZ.

3 Vraagstelling

3.1 Onderzoeksvragen

Voor de evaluatie van de potvisstrandings is de volgende onderzoeksvraag leidend:

"Wat kan op basis van de wijze waarop het Ministerie van EZ heeft gehandeld, geleerd worden van de strandingen van de zes potvissen begin januari 2016 op de kust van Texel – wat was positief en wat kan beter? - over de werking van het protocol, de samenwerking tussen belanghebbenden, het functioneren van de departementale crisiscoördinatie en de communicatie naar publiek en pers."

Bovenstaande vraag wordt geconcretiseerd in de volgende deelvragen:

- 1) *Hoe verliep de aanpak van de stranding van de potvissen op Texel (tijdelijk)?*
- 2) *Welke rol speelde het protocol bij de aanpak van de stranding van de potvissen op Texel en welke lessen kunnen er geleerd worden?*
- 3) *Hoe functioneerde de departementale crisisorganisatie van het Ministerie van EZ en hoe ging de samenwerking met andere crisispartners zoals RWS, Defensie, Landelijk Operationeel Coördinatie Centrum (LOCC)/Nationaal Crisis Centrum (NCC), tijdens deze stranding en welke lessen kunnen er geleerd worden?*
- 4) *Hoe verliep de samenwerking met lokale overheden en overige samenwerkingspartners, zoals RWS, Naturalis, Universiteit Utrecht en Ecomare e.a., en welke lessen kunnen er geleerd worden?*
- 5) *Hoe werd met pers en publiek gecommuniceerd en welke lessen kunnen er geleerd worden?*

Bovenstaande vragen worden beantwoord teneinde de werking van het protocol, de samenwerking tussen de belanghebbenden, het functioneren van de departementale crisiscoördinatie en de communicatie naar pers en publiek (waar mogelijk) te verbeteren om zodoende het managen van toekomstige walvisstrandings te verbeteren.

3.2 Onderzoek

Bij de evaluatie is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- uitkomsten evaluatie stranding potvis Terschelling 2013
- protocol stranding levende walvisachtigen
- handboek crisisbesluitvorming ministerie EZ
- logboeken Rijkswaterstaat en de Kustwacht
- evaluaties Rijkswaterstaat en de gemeente Texel
- interviews met direct betrokkenen (zie bijlage)
- mediaberichten
- foto's
- wet- en regelgeving zoals bijvoorbeeld de SBK-regeling en CITES4-wetgeving
- interne documenten
- twee workshops om hoor- en wederhoor van de bevindingen toe te passen, zowel binnen de Rijksoverheid als met externe partijen.

3.3 Scope

4 Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)

De evaluatie focust op het handelen van de actoren die direct betrokkenen waren bij de potvisstrandings in januari 2016, vanuit de verantwoordelijkheid van het Ministerie van EZ. Het protocol stranding levende walvisachtigen en het handboek crisisbesluitvorming zijn hierbij als referentie gebruikt. Tijdens deze evaluatie is het succesvol redden van gestrande walvisachtigen uitgangspunt voor het wege van de bevindingen. Het protocol en het crisishandboek EZ worden hierbij gezien als hulpmiddel en niet als toetskader. Wanneer niet is gehandeld volgens protocol en/of het crisishandboek is dit niet per definitief een aandachtspunt, het kan ook een verbetering zijn van de vooraf bedachte werkwijzen zoals beschreven in het huidige protocol en crisishandboek.

4 Aanpak, situatie en context

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de volgende vraag

Hoe verliep de aanpak van de stranding van de potvissen op Texel (tijdlijn)?

Deze vraag wordt uitgebreid beantwoord in bijlage 3, waar een gedetailleerde uitgebreide tijdlijn is opgenomen. Hieronder staat een ingedikte tijdlijn met de belangrijkste gebeurtenissen. In paragraaf 4.3. wordt de context geschetst waarbinnen de strandingen plaatsvonden. Deze context is relevant om de bevindingen in de volgende hoofdstukken te kunnen duiden.

4.2 Context

De stranding van zes potvissen vond plaats binnen de volgende context;

- er wordt voor de tweede keer met het protocol gewerkt.
- de problematische stranding van de bultrug Johanna van 2012 op Texel staat alle direct betrokkenen nog vers op het netvlies.
- een massastranding van walvissen is uniek voor Nederland.
- in januari 2016 zijn ook elders in Europa potvissen aangespoeld.
- het was koud weer met een stormachtige wind (windstoten tot 100 km per uur).
- de beleidsmedewerkers met specifieke kennis van het protocol van het ministerie van EZ verbleven ten tijde van de stranding in het buitenland.
- de bereikbaarheid van Texel is afhankelijk van de afvaartijden van de veerpont.

4.3 Feitenrelaas (beknopt)

Dag	Gebeurtenis
12 januari	16.00 melding vijf gestrande potvissen 16.30 eerste partijen ter plaatse 17.00 noodverordening 18.00 protocol formeel in werking 20.00 eerste overleg op het strand tussen betrokken partijen 22.00 tweede overleg op het gemeentehuis tussen betrokken partijen 23.00 > bewaking potvissen
13 januari	08.00 strandingscoördinator EZ en dierenarts arriveren 08.00 overlijden potvissen wordt door dierenarts vastgesteld 09.00 derde overleg op het gemeentehuis tussen betrokken partijen 13.00 vierde overleg op het strand 14.00 onderzoekers starten met onderzoek 20.00 kaken potvissen worden verwijderd
14 januari	07.00 overleg over ruiming 08.00 start ruiming 12.00 zesde potvis in NIOZ-haven (Texel)

	13.00 wegslepen potvissen lukt niet
	16.00 dood zesde potvis vastgesteld
	18.00 overleg over ruiming
15 januari	09.00 besluit om potvissen te versnijden op het strand
	15.00 start snij-/ruimploeg aannemer
16 januari	15.00 strand wordt schoon opgeleverd

4.4 Uitgebreide tijdlijn

In bijlage 3 staat de uitgebreide tijdlijn

5 Protocol stranding levende walvisachtigen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de volgende vraag beantwoord:

Welke rol speelde het protocol bij de aanpak van de stranding van de potvissen op Texel en welke lessen kunnen er geleerd worden?

Bij het beantwoorden van deze vraag wordt ingezoomd op de opzet van het protocol. Dit zijn de punten die het protocol regelt, dan wel zou moeten regelen. Leerpunten betreffende samenwerking of communicatie in relatie tot het protocol staan in hoofdstuk 6 en 7.

5.2 Betrokkenen positief over protocol

Betrokken actoren bij de potvisstrandings van januari 2016 zijn bekend met het bestaan van het protocol en met de inhoud. Zij geven aan het protocol te hebben gebruikt bij de strandingen van januari 2016. De geïnterviewde actoren zijn positief over het gebruiken van het protocol. Het protocol leidt tot een beter gecoördineerd aanpak van walvisstrandings dan in de periode toen er nog geen protocol was. Maar, het gebruik van de protocol tijdens de strandingen in januari laat zien dat er ook leerpunten zijn. Het gaat dan om de volgende leerpunten:

5.2.1 *Geldende versie protocol*

De evaluatie leert dat er twee versies van het protocol in omloop zijn. Tijdens de strandingen in januari was niet voor alle actoren duidelijk wat de geldende versie was. Het protocol is een 'levend document' dat op basis van ervaringen en ontwikkelingen wordt verbeterd. Er is geen definitieve eindversie. Alleen, wat is dan de geldende versie bij een walvisstranding?

Leerpunt: het moet duidelijk zijn wat de geldende versie van het protocol is.

5.2.2 *24/7 telefoonnummer Ministerie van EZ*

In het protocol staat geen 24/7 piketnummer van het Ministerie van Economische Zaken. Bij een gestrande levende walvis heeft het Ministerie van Economische Zaken de coördinatie. Er moet bij een levend gestrande walvis snel gehandeld worden voor een succesvolle reddingspoging. Hiervoor is snel contact met het Ministerie van EZ c.q. de strandingscoördinator een voorwaarde. Alle betrokkenen geven uitdrukkelijk aan behoefte te hebben aan een 24/7 piketnummer waarop de strandingscoördinator bij het Ministerie van EZ te bereiken is.

Leerpunt: er is grote behoefte aan een 24/7 piketnummer waarop de strandingscoördinator van EZ is te bereiken.

5.2.3 *KNRM*

Tijdens de potvisstrandings op Texel heeft de KNRM de hulpverleners op verschillende momenten ondersteund. Deze ondersteuning – boten, vrachtwagen met overlegfaciliteit en mankracht – is door alle betrokkenen op het strand erg gewaardeerd. Uit de evaluatie volgt dat de KNRM graag met een eigen rol in het

protocol wil worden opgenomen zodat zij kan opereren onder de verantwoordelijkheid van de EZ-strandingscoördinator.

Leerpunt: de KNRM wil graag een plek in het protocol. De KRNM ontbreekt nu in het protocol maar levert wel een bijdrage bij een walvisstranding.

5.2.4 *Aanreistijd*

De genoemde aanreistijd van een uur, wat in het protocol staat voor het deskundigenteam en de strandingscoördinator, is niet realistisch. Het niet fysiek tijdig ter plekke zijn, levert voor de coördinatie en afstemming slechts een marginaal probleem op. De ervaringen met de recente walvisstrandingen laten zien dat met behulp van communicatieapparatuur de eerste coördinatie en afstemming ook op afstand kan.

Leerpunt: de aanreistijd van een uur is niet gehaald en lijkt niet realistisch.

5.2.5 *Veiligheidsmaatregelen t.b.v. zoönose*

In het protocol staat dat dode walvissen door zoönose een gevaar kunnen vormen voor de volksgezondheid. Resultaat van de evaluatie is dat niet eenduidig helder voor alle betrokken partijen wat nu precies het risico op een zoönose is en welke passende veiligheidsmaatregelen hiervoor moeten worden genomen. De grootte van het risico op zoönose wordt door direct betrokkenen verschillend ingeschat.

Tijdens de strandingen van de potvissen op Texel was er een afzetlint, maar dit was geen waarborg dat publiek en/of huisdieren niet dicht bij de dode potvissen konden komen. Cameraploegen werden uitgenodigd om achter het afzetlint te filmen. In het protocol staat niet wat de minimale afstand tot de dode dieren zou moeten zijn. Ook is niet duidelijk welke beschermde kleding de onderzoekers en bergers zouden moeten dragen. Bijvoorbeeld, wel of geen mondkapjes of handschoenen.

De evaluatie leert dat het voor een burgemeester van groot belang is te weten wat nu precies de risico's zijn op een zoönose uit oogpunt van volksgezondheid. Wanneer het risico op een zoönose nihil is kan (het kadaver van) een gestrande walvis dienen als educatief object voor het grote publiek. Echter, bij een reëel risico op een zoönose dient het grote publiek juist op gepaste afstand te blijven.

Leerpunt: er duidelijkheid moet komen over het risico op een zoönose en de hierbij behorende veiligheidsmaatregelen.

5.2.6 *Eigendom walvis skelet*

In het protocol wordt Naturalis genoemd als partij waarmee afspraken zijn gemaakt over het versnijden, prepareren, bezitten en tentoonstellen van een walvis skelet. Andere partijen worden niet genoemd. Dit wekt ten onrechte de indruk dat Naturalis het enige instituut is die dit kan en zou mogen doen. Naast Naturalis lijken ook andere instituten/musea bevoegd om een walviskadaver te versnijden, te prepareren en tentoon te stellen. Wanneer aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan kan de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) een ontheffing voor bezit van een walvis skelet – binnen de juridische kaders – ook achteraf verlenen en kunnen kosten voor versnijden en preparatie worden verrekend tussen instituten.

Tijdens de potvisstrandingen van januari 2016 had Naturalis geen interesse in de zes skeletten. Daarnaast was de beschikbare menskracht een probleem. Het versnijden van zes potviskadavers zou Naturalis 18 dagen vergen. Op dat moment ontstond de vraag; wat nu te doen? Rijkswaterstaat is toen, om het

strand schoon te krijgen, gaan zoeken naar een alternatief (verslepen). Het was toen niet bekend dat ook andere instituten mogen optreden als versnijder en preparateur. Omdat walvissen zeer snel ontbinden was er te weinig tijd om deze vraag te beantwoorden en andere instituten te benaderen. Wel was het mogelijk om onderzoek te doen o.l.v. Universiteit Utrecht en IMARES. De skeletten en tanden van de zes gestrande potvissen zijn grotendeels vernietigd.

Leerpunt: Het protocol vermeldt Naturalis als enige partij voor versnijden en tentoonstellen skelet. Ook andere instituten – naast Naturalis – lijken bevoegd om binnen de context van de SBKR-regeling een skelet te versnijden en tentoon te stellen.

5.2.7 *Waardevolle spullen zoals ambergris*

Potvistanden en -kaken vertegenwoordigen waarde. De precieze waarde is lastig te bepalen omdat commerciële handel verboden is. Een uitzondering wordt gemaakt voor ambergris. Deze stof uit de maag van een potvis wordt in de parfumindustrie gebruikt en heeft een waarde van duizenden euro's per kilo. Bij de gestrande potvis in 2012 te Texel is 83 kilo ambergris aangetroffen. Voor de verkoop van dit ambergris door Ecomare is door het Ministerie van EZ een ontheffing gegeven. Met de opbrengst is de bouw van de Walviszaal in Ecomare bekostigd. Met deze casus in het achterhoofd meldden zich bij de stranding van de potvissen in januari 2016 diverse verschillende partijen die wilden meedelen in de eventuele opbrengst. Alleen, de juristen geven aan dat niet zomaar duidelijk is wie eigenaar is van waardevolle zaken zoals ambergris. In principe is een wild dier zoals een walvis niemands eigendom (res nullius). De meest van toepassing zijnde juridische vraag is dan wie over (onderdelen van) de (dode) walvis mag beschikken. Verschillende wetten en juridische uitgangspunten spelen hierbij een rol zoals de strandvonderswet, de flora- en faunawet, de CITES-wetgeving en de SBK-regeling (kustverontreiniging). Het is juridisch niet direct helder wie mag beschikken over waardevolle walvisdelen. Wel kunnen er – binnen de juridische kaders – onderling afspraken worden gemaakt over de verdeling van eventuele opbrengsten. Hierbij geldt dat besteding van de opbrengst wel ten goede moet komen aan het criterium; in stand houden van de soort. De bergingswerkzaamheden van walviskadavers⁵ door RWS lijken ook te voldoen aan dit criterium

Leerpunt: er is behoefte aan afspraken vooraf over het verdelen van eventuele waardevolle zaken zoals ambergris. Meerdere partijen beargumenteren hierop recht te hebben. Alleen, het is juridisch niet duidelijk wie eigenaar is. Juridische procesafspraken kunnen helpen om dit te regelen.

5.2.8 *Vernietiging potvistanden*

Er waren tijdens de potvisstrandings van januari 2016 signalen dat partijen zonder ontheffing interesse hadden in de kaken of tanden. De ervaringen met eerdere kadavers van potvissen op de kust van Texel laten zien dat stropers proberen hun slag te slaan door de kaken en tanden van de potvissen te verwijderen. Hierdoor neemt het risico toe dat potviskaken en -tanden commercieel worden aangeboden. Dit is verboden. Er zijn maatregelen om commerciële handel te voorkomen. Het stropen van walvissen c.q. potvissen kan alleen worden tegengegaan door de kadavers 24/7 te bewaken. Hieraan zijn kosten verbonden. Tijdens de strandingen op Texel hebben de politie en de KNRM de dode (en de toen nog levende) potvissen de eerste nacht bewaakt.

In het protocol wordt geen aandacht besteed aan het vernietigen van walviskadavers. Om stropen te voorkomen zijn de kaken van de gestrande

⁵ De berging van de zes gestrande potvissen heeft RWS ongeveer € 150.000,- gekost.

potviskadavers de tweede avond verwijderd door IMARES in overleg met Naturalis en andere aanwezigen. Van de kaken is er één naar Ecomare en één naar de Universiteit Utrecht gegaan. Ook zijn er tanden naar de Universiteit Utrecht en IMARES gegaan voor onderzoek. Eén tand staat met een ontheffing in de vitrinekast van RWS Z&D. De overige tanden en kaken lijken te zijn vernietigd door IMARES om te voorkomen dat deze in de handel terecht komen.

In het kader van dit onderzoek hebben de onderzoekers niet kunnen vaststellen dat ook daadwerkelijk alle kaken en tanden zijn vernietigd. Naturalis kent een procedure voor vernietigen (van bijvoorbeeld ivoor). Deze procedure is niet gevolgd voor de walviskadavers.

Er is onduidelijkheid over wie bevoegd is een opdracht te geven voor het vernietigen van (onderdelen) van de walviskadavers.

Leerpunten: er is een risico op het stropen van tanden en kaken hierdoor is er o.a. behoefte aan een procedure voor bewaking en vernietiging van (delen) van een walviskadaver ter voorkoming van illegale handel.

5.3 Samenvattend

Het protocol is bekend, wordt gebruikt en wordt gewaardeerd. Om het protocol te verbeteren komen de volgende leerpunten uit de evaluatie:

- Het moet duidelijk zijn wat de geldende versie van het protocol is.
- Er is grote behoefte aan een 24/7 piketnummer waarop de strandingscoördinator van EZ is te bereiken.
- De KNRM wil graag een plek in het protocol. De KRNM ontbreekt nu in het protocol maar levert wel een bijdrage bij een walvisstranding.
- De aanreistijd van een uur is niet gehaald en lijkt niet realistisch.
- Er moet duidelijkheid komen over het risico op een zoönose en de hierbij behorende veiligheidsmaatregelen.
- Het protocol vermeldt alleen Naturalis als partij voor versnijden en tentoonstellen van een walvis skelet. Ook andere instituten – naast Naturalis – lijken bevoegd om binnen de context van de SBK-regeling een skelet te versnijden en tentoon te stellen.
- Er is behoefte aan afspraken vooraf over het verdelen van eventuele waardevolle zaken zoals ambergris. Meerdere partijen beargumenteren al bij aanvang hierop recht te hebben. Alleen, het is juridisch niet duidelijk wie eigenaar is. Juridische procesafspraken kunnen helpen om dit te regelen.
- Er is een reëel risico op het stropen van potvstanden en –kaken hierdoor is er o.a. behoefte aan een procedure voor bewaking en vernietiging van (delen) van een walvis skelet ter voorkoming van illegale handel.

6 Departementale crisiscoördinatie

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de volgende vraag beantwoord:

Hoe functioneerde de departementale crisisorganisatie van het Ministerie van EZ en hoe ging de samenwerking met andere crisispartners zoals RWS, Defensie, LOCC/NCC, tijdens deze stranding en welke lessen kunnen er geleerd worden?

6.2 Departementale crisiscoördinatie biedt meerwaarde

Bij de potvisstrandingen van januari 2016 is voor de eerste keer gebruik gemaakt van de departementale crisiscoördinatie (DCC) binnen het Ministerie van EZ. De DCC is ingericht op het snel handelen bij een crisis zoals bijvoorbeeld een dierziekte of een landelijke stroomstoring. De inbreng van DCC bij een walvisstranding was niet voorbereid, maar is op 12 en 13 januari werkenderweg ontstaan. Tijdens de potvisstrandingen heeft de departementale crisiscoördinator geholpen bij de crisisbesluitvorming en coördinatie rondom de stranding. Uitgangspunt van de departementale crisisorganisatie van het Ministerie van EZ is dat deze kan worden gebruikt als het meerwaarde oplevert (of iets wel of geen crisis is, doet niet ter zake). De evaluatie leert dat alle betrokkenen positief waren over het werken met onderdelen van de crisisorganisatie tijdens deze stranding en dat deze meerwaarde biedt.

Leerpunten: de departementale crisiscoördinatie draagt positief bij aan het managen van een walvisstranding.

6.3 Opschaling

In het departementale handboek Crisisbesluitvorming van het Ministerie van EZ staat dat er na een alarmering overleg plaatsvindt tussen hoofd DCC, de persvoorlichter en de beleidsdirectie met als doel het beoordelen van de melding in het licht van de crisisniveaus. Afhankelijk van het crisisniveau wordt in meer of mindere mate gewerkt langs de lijn van de crisiscoördinatie. Dit worden opschalingsniveaus genoemd. In de bijlage 2 staan de verschillende opschalingsniveaus. De potvisstrandingen van januari lijken in dit licht (impliciet) te zijn beoordeeld als een melding van het niveau 1. Er is niet opgeschaald. Gezien de mate van media-aandacht, de kans dat bewindslieden hierop worden aangesproken en de ervaringen achteraf zou een opschaling naar niveau 2/3 eerder voor de hand hebben gelegen. Doel van een bepaalde mate van opschaling is ervoor te zorgen dat de snelheid en de wijze van de crisisbesluitvorming aansluiten op de ontstane situatie.

Leerpunt: een walvisstranding is een crisis van niveau 2/3, in plaats van niveau 1, op een schaal van 5.

6.4 Samenwerking

Er was op enkele momenten contact met het LOCC en het NCC. Het LOCC en het NCC hadden een beperkte rol. Het LOCC heeft de aanvraag voor bijstand van Defensie c.q. de EOD doorgezeten. Het NCC is geïnformeerd over de stranding en

de bijstandsaanvraag bij het Ministerie van Defensie. De onderzoekers hebben geen signalen dat hier zaken niet goed zijn gegaan. Wel is er een vraag bij de departementale crisiscoördinator over het gebruikte formulier voor de bijstandsaanvraag door het Ministerie van EZ. De procedure voor bijstand van de EODD is nog niet geformaliseerd. De aanvraag moet schriftelijk plaatsvinden. Tijdens de strandingen van januari is gewerkt met een door DCC geïmproviseerd formulier. Dit geïmproviseerde formulier was tijdens de strandingen toereikend om de inzet van de EODD te regelen. Het onderzoek heeft geen antwoord opgeleverd op de vraag of dit geïmproviseerde formulier ook in de toekomst kan worden gebruikt.

Leerpunt: er behoefte is aan duidelijkheid over welk formulier moet worden gebruikt bij het verzoek om bijstand van de EODD van Defensie.

6.5 Melden en alarmeren

Zowel het protocol als het handboek Crisisbesluitvorming EZ hebben een paragraaf over melden en alarmeren. Het handboek Crisisbesluitvorming EZ kent ook een piketdienst en een single point of contact. De beleidsdirectie die verantwoordelijk is voor de uitvoering van het protocol kent geen eigen piketdienst en heeft geen formeel single point of contact. Bij een stranding worden de 'beschikbare' beleidsmedewerkers gebeld. Er is bij alle betrokken netwerkpartners (RWS, Texel, Ecomare e.a.) behoefte aan een 24/7 EZ-piketnummer alsmede een single point of contact bij EZ die alarmeert aan de hand van een beschikbaarheidslijst. Tijdens de potvisstrandingen heeft DCC de netwerkpartners geïnformeerd. Geïnterviewden waren hier tevreden over. Het piketnummer van DCC zou dus kunnen dienen als piketnummer, ook zou DCC kunnen optreden als single point of contact.

Leerpunt: DCC zou kunnen worden ingezet als piketfunctionaris en single point of contact

6.6 Informatiecoördinator

De rol van informatiecoördinator is ingevuld aan de ene kant door DCC (richting interne en externe netwerkpartners zoals RWS, LOCC, Defensie, gemeente Texel en de burgemeester) en aan de andere kant door de beleidsdirectie (die SOS-Dolfijn, Ecomare e.a. informeerde). Het lijkt erop dat vanuit de beleidsdirectie door meerdere personen is gebeld naar dezelfde netwerkpartners. Dit is niet conform het rollenhuis crisisbeheersing⁶. Een invulling van de rol van informatiecoördinator conform het rollenhuis zou een positief effect hebben gehad op informatiecoördinatie. De rol van regioambassadeur bij het informeren is onduidelijk. Desalniettemin geven veel geïnterviewden aan het informeren door EZ te waarderen.

Leerpunt: een rolinvulling van de informatiecoördinator conform het rollenhuis crisisbeheersing zou een positief effect hebben op de informatiecoördinatie.

6.7 Samenvattend

De potvisstrandingen van januari 2016 laten zien dat de departementale crisiscoördinatie positief bijdraagt aan het managen van een walvisstranding. Er kan het volgende worden geleerd:

⁶ Tijdens een crisis zijn er verschillende rollen om de coördinatie en besluitvorming doelgericht en snel te laten lopen. Deze rollen zijn beschreven in de notitie Herijking rollenhuis crisisbeheersing rijksoverheid, 3 september 2013.

- Er is behoefte aan duidelijkheid over welk formulier moet worden gebruikt voor het verzoek om bijstand door de EOD van Defensie.
- Een walvisstranding is een crisis van niveau 2/3 in plaats van niveau 1 op een schaal van 5.
- DCC zou kunnen worden ingezet als piketfunctionaris en single point of contact.
- Een rolinvulling van de informatiecoördinator conform het rollenhuis crisisbeheersing heeft een positief effect op de informatiecoördinatie

7 Samenwerking

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord:

Hoe verliep de samenwerking met lokale overheden en overige samenwerkingspartners, zoals Rijkswaterstaat (RWS), Naturalis, Universiteit Utrecht en Ecomare e.a., en welke lessen kunnen er geleerd worden?

In dit hoofdstuk gaat het over de werking van het protocol. Biedt het protocol voldoende randvoorwaarden voor een goede samenwerking tussen de verschillende actoren.

7.2 Samenwerking verliep hectisch, improviserend en constructief

De samenwerking is door direct betrokkenen beleefd als hectisch, improviseren en constructief. Het ging om zes potvissen die bij slecht weer gered moesten worden en later, na overlijden, moesten worden verwijderd van het strand. Uiteindelijk is de klus geklaard en zijn er geen zaken verwijtbaar fout gegaan. Door de geïnterviewden is met name voor de rol van de KNRM en de Officieren van Dienst (OVD) van RWS van verschillende kanten lof. De evaluatie levert de volgende leerpunten op voor de onderstaande samenwerking.

7.2.1 Rolinvulling

In het protocol is voor alle actoren op hoofdlijnen de rol en verantwoordelijkheid beschreven. Tijdens de strandingen in januari waren de strandingscoördinator van EZ en die van Naturalis bij aanvang niet direct aanwezig op het strand. Deze rollen werden hierdoor niet ingevuld. De overige partijen zijn toen gaan improviseren om deze rol in te vullen. De strandingen van januari 2016 laten zien dat deze rollen van strandingscoördinator EZ en Naturalis niet makkelijk kunnen worden waargenomen door andere partijen. Bijvoorbeeld, een Officier van Dienst (OVD) van Rijkswaterstaat die de rol van strandingscoördinator EZ waarnam kon geen antwoord geven op vragen voor de strandingscoördinator van EZ tijdens de eerste overleggen (zie ook paragraaf 7.3.4) Het ontbreken van Naturalis leidde tot problemen met de afvoer van de kadavers. Een kadaver moet versneden worden om te kunnen afvoeren. Hierover zijn aparte afspraken gemaakt tussen Rijkswaterstaat en Naturalis in het SBKR. De Universiteit Utrecht heeft een deel van de rol van Naturalis bij het ontleden van de kadavers waargenomen. Alleen, de Universiteit Utrecht zorgt niet voor volledige ontleding van de kadavers ten behoeve van de afvoer. De volledige ontleding is gedaan door een door RWS ingehuurde aannemer.

Leerpunt: het belangrijk is dat alle in het protocol genoemde partijen tijdens een stranding hun rol op het strand invullen.

7.2.2 Onderzoek aan dode walvissen

Onderzoekers van de Universiteit Utrecht en IMARES verrichten in opdracht van het Ministerie van EZ onderzoek naar de doodsoorzaak van overleden walvissen. Voor dit onderzoek is tijd en materieel (dat Rijkswaterstaat beschikbaar heeft voor de berging) nodig. Tijdens het onderzoek naar de potviskadavers in januari 2016 was vooraf niet afgesproken hoe lang het onderzoek zou gaan duren,

wanneer de berging kon beginnen en wie de kosten draagt van het groot materieel. Aan deze informatie was wel behoefte bij Rijkswaterstaat en de gemeente Texel. Rijkswaterstaat heeft het onderzoek geassisteerd met groot materieel maar wil graag voor de toekomst helderheid over wie wanneer over praktische zaken mag beslissen alsmede over de bekostiging van het ingezette grote materieel ten dienste van onderzoek. Het Ministerie van EZ zou hierover als opdrachtgever van het onderzoek afspraken kunnen maken met de onderzoekers en Rijkswaterstaat.

Leerpunt: er is behoefte om voorafgaand aan het onderzoek op potviskadavers afspraken te maken over hoe lang het onderzoek gaat duren, welk materieel beschikbaar wordt gesteld en wie opdraait voor de kosten.

7.2.3 *Deskundigenteam*

De samenwerking in het deskundigenteam levert meerdere aandachtspunten op:

Deelname. Ecomare, SOS Dolfijn en de dierenarts van het Dolfinarium hebben vanuit hun deskundigheid op dinsdagavond telefonisch contact gehad met de strandingscoördinator van EZ. Ecomare is op woensdagochtend – de ochtend na de stranding – gevraagd om deel te nemen in het deskundigenteam. Echter, deze vraag kwam in hun optiek te laat omdat er op dinsdagavond al overleggen hadden plaatsgevonden op het strand en het gemeentehuis met vragen naar/over de expertise van het deskundigenteam. Ecomare was liever direct op dinsdagavond gevraagd om deel te nemen.

Naturalis en IMARES geven aan niet te zijn benaderd voor het deskundigenteam. IMARES was dinsdagavond al wel op het strand en betrokken. Naturalis heeft gewacht. Ook de EODD is niet gevraagd voor het deskundigenteam, maar wel om bijstand te verlenen. Het protocol van de EODD7 gaat ervan uit dat de EODD in het deskundigenteam zit voor technisch advies over de uitvoering van euthanasie. De vraag om deel te nemen aan een deskundigheidsteam is tijdens de potvisstrandings telefonisch gesteld. Sommige actoren gaan, zonder formele vraag vanuit EZ, ervan uit dat zij in het deskundigenteam zitten.

Advisering. Het is niet duidelijk hoe een advies van een deskundigenteam eruit ziet en hoe het Ministerie van EZ omgaat met dit advies om tot een besluit te komen. Ook over de wijze van communicatie hierover naar buiten is nog veel onduidelijk. Door een misverstand is, tijdens de strandingen van januari, een besluit c.q. uitspraak onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van EZ over zinvolle reddingspogingen op verzoek van de directie Communicatie van EZ aangepast naar een uitspraak gedaan door het deskundigenteam. Dit is ten onrechte gebeurd, maar raakt wel de kern van een belangrijke randvoorwaarde om gebruik te maken van advisering door een deskundigenteam; het bieden van rugdekking door het Ministerie van EZ. Deze casus laat zien dat er behoefte is aan nadere afspraken over het samenspel tussen deskundigenteam en het Ministerie van EZ.

Potentiële leden. Potentiële leden van het deskundigenteam willen meer duidelijkheid over wie er op de lijst met potentiële leden staat en wie wanneer gevraagd wordt. Potentiële leden kunnen zich dan specifiek voorbereiden op deelname. Met name ook omdat er deskundigheidseisen staan in het protocol. De lijst met mogelijke deelnemers is op dit moment alleen bekend bij de beleidsdirectie. Het gaat dan niet om telefoonnummers van personen maar van organisaties. De beoogde samenstelling van een deskundigenteam wordt situationeel bepaald door de strandingslocatie. De potentiële leden geven aan

behoefte te hebben aan een vooraf vastgesteld team. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat de Raad voor de Dierenaangelegenheden, uit oogpunt van veiligheid, adviseert om namen en organisaties niet openbaar te maken (lees: een dergelijke lijst is vertrouwelijk).

Deskundigheidseisen. Potentiële leden geven aan de eisen over deskundigheid onduidelijk te vinden. Wanneer ben je deskundig op het gebied van zeezoogdieren of opvang? De deskundigheid van de geïnterviewde organisaties betreft een bepaald soort walvisachtigen. Een deskundigheid op het gebied van bruinvissen betekent niet automatisch ook een deskundigheid op een andere walvissoort. Er wordt geopperd om te spreken over meest deskundig/ervaren in Nederland in plaats van deskundigen. Ook de eis van het op peil houden van kennis en de invulling daarvan leidt tot vragen. Wat is nodig om de kennis op peil te houden? En, wordt dit ook vergoed? Zodat bijvoorbeeld een conferentie over walvisstrandingen kan worden bezocht?

Leerpunt: er is bij de beoogde leden van het deskundigenteam behoefte aan duidelijkheid over welke organisaties verwacht worden deel te nemen, wat verwacht wordt op het gebied van de inhoud van de advisering, hoe het proces van advisering/besluitvorming eruit ziet en welke deskundigheid hiervoor nodig is.

7.2.4 *EZ-strandingscoördinator*

De samenwerking met de EZ-strandingscoördinator levert meerdere leerpunten op:

Overnemen rol. Op basis van de ervaringen met het protocol en de stranding van een potvis op Terschelling in 2013 was het idee dat de ter plekke aanwezige OVD van RWS de strandingscoördinator-rol namens het Ministerie van EZ zou kunnen vervullen. De ervaringen met de potvisstrandingen van januari 2016 laten zien dat dit niet werkt. Het gaat bij gestrande levende walvissen om politiek complexe besluiten, waarvoor de bewindslieden van EZ verantwoordelijkheid dragen, in overleg met een deskundigenteam en met betrokkenheid van verschillende partijen met uiteenlopende belangen. Een en ander binnen een context van grote media-aandacht en de noodzaak om snel en effectief te handelen. Deze rol kan de OVD van RWS zowel vanuit organisatorisch oogpunt (EZ is verantwoordelijk) als vanuit competenties (zie hieronder) niet namens het Ministerie van EZ vervullen.

Leerpunt: de OVD van Rijkswaterstaat kan de rol van EZ-strandingscoördinator niet overnemen.

Competenties Door de optie dat een OVD van RWS als strandingscoördinator zou kunnen optreden waren er binnen het Ministerie van EZ nog geen personen/functies aangewezen die zouden kunnen optreden als EZ-strandingscoördinator. Uiteindelijk heeft de plaatsvervangend directeur van de beleidsdirectie deze rol naar tevredenheid van direct betrokkenen ingevuld. Op basis van de ervaringen met de strandingen van januari lijken de volgende competenties bepalend voor een EZ strandingscoördinator: besluitvaardig (in een groep met tegenstrijdige belangen), gevoel voor politieke verhoudingen (zowel lokaal als departementaal), leiding geven (partijen op het strand willen weten wat zij moeten doen), extern communiceren (media te woord staan) en stressbestendig (besluiten in een kort tijdsbestek).

Leerpunt: De ervaringen met de EZ-strandingscoördinator laten zien dat het Ministerie van EZ eigen strandingscoördinatoren moet gaan aanwijzen en opleiden.

Aanwezigheid ter plekke. De eerste avond van de gestrande potvissen is er overleg geweest tussen de OVD van Rijkswaterstaat en de EZ-strandingscoördinator over de noodzaak van direct afreizen en aanwezigheid ter plekke. Gezien het tijdstip (18.30 uur) en het weer (koud en windkracht 8) was het beeld dat er 's avonds geen actie zou worden ondernomen en dat aanwezigheid van de EZ-strandingscoördinator wel een nacht kon wachten. De afspraak was dat de EZ-strandingscoördinator direct de volgende ochtend zou afreizen. Echter, 's avonds zijn er twee 'coördinatie plaats incident' (COPI) overleggen geweest. Door de afwezigheid van de EZ-strandingscoördinator kon op dat moment op veel vragen geen antwoord worden gegeven. Het ontbrak aan coördinatie wat leidde tot irritaties bij de aanwezige deelnemers bij beide overleggen. De strandingscoördinator is bij gestrande levende walvissen de spil waaromheen de hulpverlening draait. De strandingscoördinator analyseert met het deskundigenteam de situatie, geeft betekenis, geeft duiding en schetst handelingsperspectief. De evaluatie laat zien dat bij het ontbreken van een EZ-strandingscoördinator ter plekke de hulpverlening lastig is.

Eenmaal aanwezig op de strandingsplek de volgende ochtend is de coördinerende rol door de EZ-strandingscoördinator naar tevredenheid van alle actoren ingevuld. Alle betrokkenen, inclusief de EZ-strandingscoördinator, zien het direct afreizen naar de strandingslocatie als een belangrijk leerpunt van deze strandingen. Zowel Rijkswaterstaat als de KNRM zijn in principe bereid om eigen boten in te zetten om de EZ-strandingscoördinator naar de strandingslocatie te varen.

Leerpunt: het is belangrijk dat de EZ-strandingscoördinator zo spoedig mogelijk op de strandingsplek aanwezig is. Zowel Rijkswaterstaat als de KNRM zijn in principe bereid om eigen boten in te zetten om de EZ-strandingscoördinator naar moeilijk bereikbare strandingslocaties te varen.

7.2.5 *Euthanaseren*

In het protocol wordt euthanaseren genoemd als uiterste maatregel wanneer redding niet meer mogelijk is. Door de EODD is samen met de dierenarts een nieuwe methode ontwikkeld om euthanasie toe te passen op een walvis⁸. De methode bestaat uit het met een naald inbrengen van een kleine lading springstof, waarmee het hart wordt uitgeschakeld. Deze methode is succesvol beproefd op dode runderen. De laatste stap in het testen is het oefenen op een dode verse walvis.

De dierenarts en de EODD waren op tijd op het strand om de proef op een 'verse' dode potvis uit te voeren. Deze proef moet snel na overlijden. Binnen een beperkt aantal uren ontbindt een potvis namelijk al zodanig dat een proef geen betrouwbaar resultaat meer geeft voor levende potvissen. Met deze proef voor ogen zijn de dierenarts en de EODD naar Texel afgereisd. Het was een buitenkans, vijf overleden potvissen waarvan men de tijd van overlijden kende. Alleen, de getekende ontheffing voor de proef kwam te laat voor een succesvolle proef. Er is wel geoefend met het inbrengen van de naald. Bij een volgende 'verse' dode walvis geldt de reeds getekende ontheffing voor een proef.

De evaluatie leert dat bij deze stranding de ontheffing te laat is verleend, maar dat het op tijd verkrijgen van een ontheffing wel mogelijk is. De betreffende vergunningverlener geeft aan dat er dan een standaardontheffing op naam kan worden gemaakt die alleen nog door de verantwoordelijk bewindspersoon ondertekend dient te worden. Dit is nog niet geregeld.

⁸ Procedure stranding levende walvisachtigen, EODD, 10 december 2015 (concept).

Leerpunt: er is behoefte aan een procedure voor het op tijd verlenen van een ontheffing voor euthanasie.

7.3 Samenvattend

De samenwerking op het strand is door direct betrokkenen beleefd als hectisch, improviseren en constructief. Uiteindelijk is de klus geklaard en zijn er geen zaken onnodig fout gegaan. Van de samenwerking kan het volgende worden geleerd:

De ervaring met de samenwerking leert dat:

- Het belangrijk is dat alle in het protocol genoemde partijen tijdens een stranding hun rol zoals beschreven in het protocol op het strand invullen.
- Er grote behoefte is om voorafgaand aan het onderzoek op potviskadavers afspraken te maken over hoe lang het onderzoek gaat duren, welk materieel beschikbaar wordt gesteld en wie opdraait voor de kosten.
- Er is bij de beoogde leden van het deskundigenteam behoefte aan duidelijkheid over welke organisaties verwacht worden deel te nemen aan het deskundigenteam, wat verwacht wordt op het gebied van de inhoud van de advisering, hoe het proces van advisering/besluitvorming eruit ziet en welke deskundigheid hiervoor nodig is.
- De OVD (officier van dienst) van Rijkswaterstaat de rol van de EZ-strandingscoördinator niet kan overnemen.
- Dat het Ministerie van EZ eigen strandingscoördinatoren moet gaan aanwijzen en opleiden.
- Het belangrijk is dat de EZ-strandingscoördinator zo spoedig mogelijk op de strandingsplek aanwezig is. Zowel Rijkswaterstaat als de KNRM zijn in principe bereid om eigen boten in te zetten om de EZ-strandingscoördinator naar moeilijk per land bereikbare strandingslocaties te varen.
- Er behoefte is aan een procedure voor het op tijd verlenen van een ontheffing voor euthanasie.

8 Communicatie

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord:

Hoe werd met pers en publiek gecommuniceerd en welke lessen kunnen er geleerd worden?

8.2 Communicatie vraagt om nadere uitwerking en afspraken

Er zijn geen negatieve gevolgen geweest naar aanleiding van de pers- en publiekscommunicatie tijdens de strandingen afgelopen januari. Dit is positief gezien de moeizame onderlinge afstemming en taakverdeling en de afwezigheid van de EZ-woordvoering ter plekke. De ervaringen met de communicatie afgelopen januari leiden tot leerpunten voor de publiekscommunicatie en de mediacommunicatie.

8.3 Leerpunten Publiekscommunicatie

8.3.1 Noodverordening

Bij de potvisstrandings van januari jongstleden was er behoefte aan publiekscommunicatie voor het handhaven van de openbare orde. Op dinsdagavond werd er een noodverordening ingesteld waarin werd bepaald dat publiek niet in de buurt van de gestrande potvissen mag komen. Een gestrande walvis leidt tot ramptoeristen. Een dergelijke noodverordening heeft als doel de rust voor de walvissen te bewaren (dierenwelzijn) alsmede om publiek weg te houden bij zieke/dode walvissen uit oogpunt van volksgezondheid.

Deze noodverordening moet, wil deze effect hebben, worden gepubliceerd en bekend worden gemaakt bij het publiek. Dit is in eerste instantie een taak voor de gemeente. In het protocol staat dat de gemeente een verantwoordelijkheid heeft voor crisiscommunicatie, maar ook dat alle contacten naar de media lopen via de directie Communicatie van EZ. Dit vraagt bij communicatie van een noodverordening om afstemming en afspraken tussen de gemeente Texel en de directie Communicatie. Tijdens de potvisstrandings van januari was over het communiceren via de media onduidelijkheid en verschil van inzicht tussen de gemeente Texel en het Ministerie van EZ. De afstemming tussen de directie Communicatie met de gemeente Texel over het communiceren van de noodverordening verliep moeizaam.

Leerpunt: er is behoefte aan een gedragen taakverdeling over het communiceren van een noodverordening richting publiek.

8.3.2 Communicatiestrategie

Een gestrande walvis wordt door de media al snel gepresenteerd als een emotionele gebeurtenis. Met het beeld van de bulrug-/potvisstranding uit 2012 voor ogen wilden lokale actoren op Texel actief communiceren naar het publiek om zo onjuiste beeldvorming te voorkomen. Bijvoorbeeld, er zaten gaten in de dode potvissen door puncties voor onderzoek. Deze gaten werden op een bepaald moment ten onrechte aangezien voor kogelgaten. Actief communiceren begint, in de optiek van de lokale partijen, met het actief communiceren van

feiten omtrent de gestrande potvissen aan de hand van bijvoorbeeld van Q&A's op een website alsmede door actuele feiten via de sociale media. Alleen, Het Ministerie van EZ en Rijkswaterstaat gebruiken websites met Q&A's en sociale media niet voor publiekscommunicatie over gestrande walvissen. Het Ministerie van EZ deelde bij de strandingen van januari 2016 niet de optiek van de lokale partijen over proactief communiceren. Dit leidde tot een fundamenteel verschil van inzicht met de lokale partijen over de te volgen strategie en de onderlinge taakverdeling.

In het protocol staat dat de communicatie richting de media verloopt via de Directie Communicatie van EZ. De directie Communicatie stemt af hiervoor af met alle betrokken partijen. Tijdens de potvisstrandingen hebben de gemeente Texel en Ecomare op eigen initiatief een Q&A gemaakt en deze op de eigen website gepubliceerd. De vraag over een actieve/reactieve communicatie-aanpak en de onderlinge taakverdeling zal ook bij toekomstige strandingen op tafel liggen. De gekozen reactieve communicatiestrategie van het Ministerie van EZ werd tijdens de januarstrandingen niet gedeeld door alle betrokken partijen wat leidde tot een moeizame afstemming van de communicatie met de lokale partijen.

Leerpunt: er behoefte is aan een door alle partijen gedragen communicatiestrategie. Er was een fundamenteel verschil van inzicht tussen partijen over de communicatiestrategie.

8.4 Leerpunten mediacommunicatie

8.4.1 *Media zijn ter plaatse*

Een gestrande walvis trekt veel media-aandacht. Lokale en landelijke media reizen in januari 2016 met cameraploegen af naar de strandingslocatie en benaderen direct betrokkenen voor een reactie/interview. De media waren op woensdagochtend aanwezig op het strand. Dinsdagavond was het door de afvaartijden van de veerboot niet mogelijk om tijdig op en van het eiland te komen.

Op het moment dat de media op het strand komen dan zijn zij op zoek naar informatie en een verhaal. Bij een levende walvis zullen de media direct de EZ-strandingscoördinator (zichtbaar aan het rode EZ-hesje) een microfoon voorhouden. RTV-Noord Holland wilde een eventuele reddingspoging live uitzenden. Tijdens de strandingen op Texel was niet helder hoe de strandingscoördinator van EZ – in het licht van het communicatiebeleid van EZ – hierop moet reageren terwijl wel in het protocol staat dat de strandingscoördinator duiding, betekenis en handelingsperspectief geeft. Het Ministerie van EZ kent geen woordvoerders op locatie. Bij de strandingen op Texel in januari waren de potvissen op woensdag reeds dood en werden de medewerkers van Rijkswaterstaat om een reactie gevraagd. Een woordvoerder van Rijkswaterstaat heeft de pers te woord gestaan en rondgeleid langs de kadavers. Ook medewerkers van Ecomare hebben de pers te woord gestaan met biologische feiten omtrent de dode potvissen. Het Ministerie van EZ was tijdens de potvisstrandingen niet voorbereid op mediacommunicatie ter plekke op het strand.

Leerpunt: er behoefte is aan mediacommunicatie ter plekke op het strand door het Ministerie van EZ.

8.5 Samenvattend

In het protocol staat dat bij strandingen van grote levende walvisachtigen de communicatie richting de media over feiten loopt via de directie Communicatie van het ministerie van EZ in afstemming met de andere betrokken partijen. De strandingscoördinator van EZ geeft ter plekke duiding en betekenis. De strandingen van januari leren tegen deze achtergrond dat:

- er behoefte is aan een gedragen taakverdeling over het communiceren van een noodverordening richting het publiek.
- er behoefte is aan een door alle partijen gedragen communicatiestrategie. Er was tijdens de strandingen afgelopen januari fundamenteel verschil van inzicht tussen partijen over de communicatiestrategie.
- er behoefte is aan mediacommunicatie ter plekke op het strand door het Ministerie van EZ.

Bijlage 1 Lijst geïnterviewden

Organisatie	Functionaris
Belastingdienst/ Douane	Medewerker afdeling handhavingsbeleid Douane Landelijk Kantoor
Defensie	Plaatsvervangend hoofd Sectie Nationale Operaties Medewerkers Koninklijke Landmacht Stoo Validatie EODD DEC
Ecomare	Hoofd dierverzorging Bioloog Directeur Texels museum/Ecomare
Imares	Onderzoeksmedewerker
KNRM	Eerste en Tweede Schipper Station De Koog
Kuswacht	Medewerker Kennis en Bedrijfsvoeringsprocessen
LOCC	Senior adviseur Sectie Informatie, Bijstand & Operaties
Ministerie van EZ: N&B	Strandingscoördinator Clustercoördinator Soortenbeleid
Ministerie EZ: DC	Woordvoerder
Ministerie EZ: BBR	Politiek adviseur
Ministerie EZ: DCC	Crisiscoördinator DCC
Ministerie EZ: RVO	Uitvoeringsexpert Team Vergunningen Natuur
Naturalis	Collectiebeheerder Zoogdierencollectie Coördinator Walvisteam
Rijkswaterstaat algemeen/Z&D	Adviseur crisismanagement directie Z&D
Rijkswaterstaat algemeen/Z&D	Nautisch Adviseur RWS Z&D (crisisorganisatie)
Rijkswaterstaat: directie NN	Adviseur crisisbeheersing RWS WNN district Noord, eerste storingsman Woordvoerder RWS WNN
Stichting SOS- Dolfijn	Hoofd Opvang Centrum Medewerker Opvang
Gemeente Texel	Adviseur crisisbeheersing Medewerker Communicatie support
Universiteit Utrecht, faculteit Diergeneeskunde	Onderzoeker

Bijlage 2 Opschalingsniveaus

Het ministerie van EZ hanteert een indeling in niveaus om de ernst van een situatie/verstoring te kenschetsen:

Niveau 1

De lichtste vorm van impact. Naar verwachting geen maatschappelijke verstoring. Geen slachtoffers of noemenswaardige economische schade. Geen of weinig media aandacht. De bewindspersonen zullen naar verwachting niet erover worden aangesproken. Bij dit niveau ligt de focus op informatie uitwisseling en beeldvorming.

Niveau 2

Nog steeds een beneden gemiddelde impact, maar naar verwachting wel enige maatschappelijke verstoring, of lichte economische schade. Enige media aandacht. De kans is aanwezig dat bewindspersonen op de situatie worden aangesproken.

Niveau 3

Een gemiddeld niveau van impact. Er is noemenswaardige maatschappelijke verstoring te verwachten en economische schade dan wel slachtoffers. Veel media aandacht. De bewindspersonen zullen naar verwachting op de situatie worden aangesproken.

Niveau 4

Bovengemiddeld niveau van impact. Serieuze maatschappelijke verstoring te verwachten en serieuze economische schade dan wel slachtoffers. Veel media aandacht. Bewindspersonen zullen indringend op de situatie worden aangesproken.

Niveau 5

Grootschalige crisis. Grote maatschappelijke verstoring en grote economische schade te verwachten, dan wel grote aantallen (dodelijke)slachtoffers. Veel media aandacht. De bewindspersonen zullen ter verantwoording worden geroepen.

Bijlage 3 Tijdlijn

Dinsdag, 12 januari 2016

Tijd	Gebeurtenis
Rond 16:00	<ul style="list-style-type: none"> - Melding bij Ecomare via dierenartsenpraktijk Texel dat er walvissen zijn aangespoeld. - SOS-Dolfijn geïnformeerd door Ecomare en reist af naar Texel. - SOS-Dolfijn neemt contact opgenomen met beleidsdirectie - Kustwacht ingelicht door KNRM, heeft contact met Ecomare. - Kustwacht informeert HMC van RWS en piket van Naturalis.
-	<ul style="list-style-type: none"> - Ecomare en KNRM als eerste op strandingslocatie, houden diverse partijen op de hoogte van situatie ter plekke en bevindingen. - Politie arriveert op strandingsplocatie.
Rond 17:00	<ul style="list-style-type: none"> - Politie Texel en Ecomare informeren Gemeente Texel. - HMC informeert Nautisch adviseur RWS Z&D die informatiecoördinator RWS infomreert en OVD'ers ingeschakelt. - EZ/DCC (onofficieel) geïnformeerd door collega en later officieel door melding NCC. - EZ/DCC politiek adviseur informeert staatssecretaris.
-	<ul style="list-style-type: none"> - Strandingscoördinator informeert EZ/Communicatie.
-	<ul style="list-style-type: none"> - IMARES geïnformeerd via strandingsnetwerk en afgereisd naar strandingslocatie.
-	<ul style="list-style-type: none"> - Kustwacht neemt contact op met Ministerie van EZ via centraal nummer.
-	<ul style="list-style-type: none"> - IMARES, SOS-Dolfijn en Ministerie EZ informeren UU - UU informeert Naturalis. - Ambtenaren gemeente Texel arriveren op strandingsplek. - Gemeente Texel kondigt noodverordening af, gebied wordt met linten afgezet. - IMARES arriveert op het strand .
Rond 18:00	<ul style="list-style-type: none"> - Kustwacht in contact met DCC van Ministerie van EZ - Gemeente Texel in contact met Ministerie EZ - Ministerie van EZ vormt deskundigenteam.
Rond 19:00	<ul style="list-style-type: none"> - RWS en EZ spreken af dat OVD'ers liaison zijn voor EZ en RWS Z&D
-	<ul style="list-style-type: none"> - RWS Z&D informeert RENDAC en BDS.
-	<ul style="list-style-type: none"> - Naturalis heeft contact met hoofd RWS Z&D
Rond 20:00	<ul style="list-style-type: none"> - EZ legt informeel bijstandverzoek neer bij Defensie/DOPS voor inzet EODD. - EZ vraagt Ecomare voor deelname aan deskundigenteam.
-	<ul style="list-style-type: none"> - Twee OVD'ers RWS arriveren op strandingslocatie. - COPI-bak (van KNRM) op het strand waarin overlegd wordt tussen aanwezigen (burgemeester, KNRM, politie, brandweer, SOS-Dolfijn e.a).
Rond 22:00	<ul style="list-style-type: none"> - Meeting op het gemeentehuis - Contactpunt voor communicatie met EZ bekend.
Rond 23:00	<ul style="list-style-type: none"> - Terrein afgezet en bewaakt door gemeente en KNRM.
Rond 0:00	<ul style="list-style-type: none"> - Twee potvissen komen te overlijden
Overig	<ul style="list-style-type: none"> - Protocol in werking getreden.

	<ul style="list-style-type: none"> - afspraak OVD en EODD om woensdagochtend af te reizen gelijk met de dierenarts. - Diverse partijen gaven deze avond aan dat hulpverlening niet mogelijk was, vanwege diverse omstandigheden (KNRM, IMARES, SOS-Dolfijn en Ecomare). - Betrokken dierenarts zit in België en kan de volgende dag aanwezig zijn.
--	---

Woensdag, 13 januari 2016

Tijd	Gebeurtenis
Rond 3:00	- Laatste potvis komt te overlijden.
Rond 4:00	- OVD'ers bezoeken strandingsplek
Rond 8:00	<ul style="list-style-type: none"> - Strandingscoördinator arriveert met eerste pont samen met EODD-specialist, dierenarts en team van UU (op eigen initiatief afgereisd). - Dierenarts stelt dood vast van de potvissen. - Verantwoordelijkheid gaat officieel over van Ministerie van EZ naar RWS. - Contact Ministerie van EZ met RWS Z&D over mogelijke euthanasieproef.
-	<ul style="list-style-type: none"> - Contact RWS Z&D met Naturalis. - Overleg RWS Z&D met UU over onderzoek.
-	<ul style="list-style-type: none"> - Politie neemt bewaking over. - Kustwacht patrouillevlucht controleert op andere potvissen. - Veel media-aandacht op het strand. - Woordvoerder RWS reist af naar Texel. - Ecomare staat media te woord. - Strandingscoördinator, UU en IMARES bepalen onderzoeksopdracht en financiering. - UU vraagt experts uit buitenland om te assisteren.
	
Rond 9:00	- Overleg op het gemeentehuis,
Rond 10:00	- EODD en dierenarts wachten op het strand op ontheffing voor een euthanasieproef.
Rond 12:00	- Geen ontheffing voor euthanasieproef.
Rond 13:00	<ul style="list-style-type: none"> - Overleg op locatie tussen burgemeester, gemeentewerken, politie, Defensie, Imares, UU, RWS. - Plan van aanpak RWS (ruimen) wordt besproken.

Rond 14:00	<ul style="list-style-type: none"> - EODD van dierenarts verlaten het strand. - Onderzoekers van UU en IMARES starten met onderzoek. <p>Wie doet wat met gestrande walvisachtigen?</p> <p>Naturalis ontfermt zich over het skelet</p> <p>IMARES Wageningen UR onderzoekt maag en darmen</p> <p>Universiteit Utrecht neemt monsters om de doodsoorzaak vast te stellen</p> <p>WAGENINGEN UR For quality of life</p>
	- Ecomare-bioloog informeert media over gestrande potvis.
Rond 16.00	- Aannemer arriveert met materiaal.
Rond 17.00	<ul style="list-style-type: none"> - RWS Z&D geven opdracht aan BDS om potvissen weg te slepen naar Harlingen. - Eerste bericht op website RWS over de potvissen.
Avond	- IMARES laat onderkaken van de potvissen eruit halen in overleg met de OVD'ers, UU, politie en Naturalis om diefstal tegen te gaan. De tanden worden later kapot geslagen en de kaken afgevoerd via RENDAC.
Rond 21:00	- Politie vertrekt van de strandingslocatie. KNRM en politie voeren met regelmaat controle uit op strand.
Overig	- Directeur N&B en strandingscoördinator hebben contact met waarnemend burgemeester.

Donderdag, 14 januari 2016

Tijd	Gebeurtenis
Rond 07:00	- Werkbespreking tussen OVD'ers, UU en IMARES. .
Rond 8:00	- Overleg tussen RWS Z&D en UU over ruimingsplan en tijd voor onderzoek.
-	- Ruimingswerkzaamheden op het strand beginnen.
-	- Naturalis arriveert op het strand.
Rond 10:00	- BDS start met het over zee wegslepen van potvissen.
Rond 12:00	- Melding zesde gesignaleerde potvis bij NIOZ-haven Texel.
Rond 13:00	- RWS schakelt twee extra OVD'ers in vanwege de zesde potvis (ligt in ander district),
-	- Wegslepen van potvissen door de branding mislukt. Actie wordt gestopt in

	<p>afwachting van beter weer (lees; lagere golven), waarschijnlijk zaterdag/zondag.</p>
-	- Melding van een 7 ^e potvis bij de vuurtoren van Texel. OVD'er gaat ter plekke kijken. Wordt niet meer gesignaleerd.
-	- Ontheffing voor euthanasieproef op de zesde potvis in NIOZ-haven.
Rond 15:00	- Overleg gemeente Texel en RWS over tijdpad werkzaamheden
	
Rond 16:00	<p>- 6de potvis dood verklaard.</p> <p>- BDS versleept 6de potvis zodat deze niet op dijk komt te liggen.</p>
Rond 18:00	- Overleg tussen gemeenteambtenaren, OVD'ers en woordvoerder RWS.
-	- Overleg RWS en Gemeente Texel. Gemeente niet akkoord met aanpak (wachten om maandagochtend weg te slepen) i.v.m. stank en mogelijke gevaren voor volksgezondheid.
Rond 19:00	- Bestuurlijk contact tussen burgemeester en HID RWS over PvA ruiming potvissen.
Rond	- Zesde potvis is te ver ontbonden om een euthanasieproef op uit te

20:00	voeren.
Rond 23:00	- RWS Z&D zien op tv dat de potvissen verder versneden zijn dan verwacht, waardoor ze mogelijk niet meer versleept kunnen worden.
Overig :	- RWS overlegt met RENDAC over mogelijkheden om grotere stukken dan 1 m3 te versnijden en te vervoeren. - Op het drukste moment staan er ong. 20 onderzoekers op het strand de potvissen te versnijden.

Vrijdag, 15 januari 2016

Tijd	Gebeurtenis
Rond 8:00	- Beoordelen alternatieven voor opruiming.
Rond 09:00	- BDS gaat potvissen op strand versnijden; in grote stukken verplaatsen naar Harlingen, daar in kleine stukken versnijden voor RENDAC. - De kustwacht geeft aan dat ze bij reguliere vluchten uitkijken naar nieuwe potvissen voor de kust.
Rond 11:00	- Afspraak met RENDAC, mogelijkheid om stukken tot 2 ton mee te sturen als proef. Hiermee vervalt het over water afslepen naar Harlingen.
Rond 12:00	- Woordvoerder RWS, maakt bekend dat de vijf aangespoelde potvissen in stukken worden gesneden voor vervoer per kiepwagen naar Harlingen, om daar verder verwerkt te worden, waarna de potvissen naar RENDAC in Noord-Brabant worden gebracht.
Rond 15:00	- Start snijploeg van BDS (letterlijke start, alle materialen zijn aanwezig).
Rond 16:00	- Akkoord van gemeente Texel op alternatieve aanpak.
Rond 18:00	- Snijploeg BDS werkt tot donker. Op dit moment zijn er twee staarten een stuk onderzijde afgevoerd.

Zaterdag, 16 januari 2016

Tijd	Gebeurtenis
Rond 8:00	- Snijploeg van BDS start met de werkzaamheden. - De gemeente stuurt twee mensen gestuurd ter ondersteuning.
Rond 10:00	- OVD'er arriveert, op dit moment is er een gehele potvis afgevoerd.
Rond 12:00	- Drie kadavers zijn inmiddels afgevoerd. BDS start met schoonmaak van strand, zodat afzetting daar weg kan.
Rond 15:00	- De laatste stukken potvis worden afgevoerd.
Rond 15:00	- Opleverinspectie OVD'er en contactpersoon van de gemeente
Rond 15:30	- Laatste overleg met BDS, afsluiting van de werkzaamheden OVD RWS.

9 Ondertekening

- *Deze opdracht is uitgevoerd in overeenstemming met de Internationale Standaarden voor de Beroepsuitoefening van Internal Auditing (IAA)*
- *Dit rapport verleent geen accountants-assurance*
- *Dit rapport is bedoeld voor gebruik door de opdrachtgevers (verspreidingskring)*
- *De opdrachtgevers zijn verantwoordelijk voor openbaarmaking*

, 25 juni 2016

Drs. Onno G. Brouwer RO

Auditmanager

Auditdienst Rijk
Postbus 20201
2500 EE Den Haag
(070) 342 77 00